

Paweł Borek

Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej
pabor@o2.pl

Kultura fizyczna w garnizonie Siedlce w latach 1922-1939

Physical culture in the Garrison Siedlce in the years 1922-1939

ABSTRACT

In the years 1918-1939 sport in the Polish Army played a very important role. The independent Republic, in order to preserve its independence, had to have a strong and efficient army, so in the physical state, the state authorities saw the safety of the state. According to these assumptions, a soldier during military service should attain comprehensive physical fitness and at the same time be a propagator of physical culture in his environment after his departure from the civilian. The beginning of physical education in the 9th Infantry Division began during the Polish-Bolshevik War of 1919-1920 and the stay of the regiments in Polesie. During the interval between warfare efforts were made to conduct normal garrison life and to best organize the soldiers free time. At the end of the war and the arrival of the regiments at their stationed locations, the work continued on the physical education of the soldiers. Garrison Siedlce was the largest garrison in the Podlasie region, hence the soldiers stationed in it, practiced a lot of sports: shooting, football, athletics, hippies, fencing, tennis, boxing or cycling. The Siedlce divisions were the initiators of the construction of many sports facilities in the city, which were also made available to the civilian population. Military activity in this area has caused great interest in sport among local people.

Key words: Polish Army, garrison, Siedlce, physical education, defense, state security

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, garnizon, Siedlce, wychowanie fizyczne, obronność bezpieczeństwo państwa

Wstęp

W dwudziestoleciu międzywojennym dużą rolę w Wojsku Polskim odgrywał sport. Niepodległa Polska, chcąc zachować stabilizację, musiała mieć silną i sprawną armię – w teżyźnie fizycznej zaczęto więc widzieć ostoję bezpieczeństwa państwa. Pierwszy dokument postulujący wykorzystanie wychowania fizycznego i sportu jako odrębnego elementu szkolenia (poza obowiązującym systemem ćwiczeń wojskowych) oraz zawierający ogólne propozycje rozwiązań organizacyjnych w tym zakresie opracowano już w maju 1919 r. jako „Memoriał o wprowadzeniu sportu do Armii Polskiej”. Każda jednostka – od szczebla dywizji do kompanii włącznie – miała mieć własnego oficera lub podoficera do spraw sportu, odpowiedzialnych za prowadzenie wychowania fizycznego. Do ich dyspozycji miały pozostawać obiekty sportowe znajdujące się na terenie jednostki¹. Wkrótce zaczęły także powstawać uczelnie i instytucje mające kształcić wykwalifikowane kadry w tym zakresie – m.in.: Katedra Higieny Szkolnej i Teorii Wychowania Fizycznego przy Uniwersytecie Poznańskim (1919), Centralna Szkoła Wojskowa Gimnastyki i Sportów (1921) i Centralny Instytut Wychowania Fizycznego i Sportu (1929) w Warszawie². Przy wszystkich Dowództwach Okręgów Generalnych zamierzano utworzyć stanowiska inspektorów wychowania fizycznego, odpowiadających za upowszechnianie ćwiczeń fizycznych w poszczególnych okręgach. Z kolei w pułkach tego rodzaju zadania wykonywać mieli kierownicy wychowania fizycznego, podlegający bezpośrednio wspomnianym inspektorom w DOG-ach. Kierownik odpowiadał za całokształt ćwiczeń fizycznych w jednostce, w szczególności za pracę podległych mu instruktorów wychowania fizycznego (wf) oraz za stan sprzętu i terenów sportowych³.

28 stycznia 1927 r. powołano Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW), Radę Naukową Wychowania Fizycznego oraz struktury niższego szczebla w postaci wojewódzkich, powiatowych i miejskich komitetów wf i przysposobienia wojskowego (pw). PUWFiPW był instytucją stricte wojskową, podległą Ministrowi Spraw Wojskowych, która miała zajmować się całokształtem spraw związanych z kulturą fizyczną w Polsce. W ślad za rozporządzeniem Rady Ministrów szef resortu spraw wojskowych wydał rozkaz, na mocy którego Wydział Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego – od listopada 1925 r. podlegający Departamentowi Piechoty MSWojsk. – znalazł się teraz w PUWFiPW. Tym samym Urząd stał się centralną instytucją odpowiedzialną za całokształt spraw związanych z wychowaniem fizycznym i sportem w wojsku i poza nim. Zmiany w organizacji wychowania fizycznego na szczeblu okręgu korpusu, dywizji czy pułku pojawiły się dopiero w marcu 1928 r. W miejsce referatów WF i PW organem dowódcy OK stały się okręgowe urzędy wychowania fizycznego

¹ J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wrocław 1998, s. 157.

² K. Piech, *Sport w Okręgu Korpusu nr IX*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny” (dalej: PKK) 1994, nr 1, s. 28.

³ J. Kęsik, dz. cyt., s. 159.

i przysposobienia wojskowego. Stojący na ich czele kierownicy podlegali bezpośrednio dowódcy okręgu, natomiast w zakresie powierzonych im spraw fachowych dyrektorowi PUWFiPW. Z kolei na niższych szczeblach (dywizji i pułku) utworzone zostały odpowiadające cywilnemu podziałowi administracyjnemu kraju komendy obwodowe bądź powiatowe WF i PW⁴. W 1929 r. dyrektorowi PUWFiPW podporządkowano Centralny Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie oraz Ośrodki Wychowania Fizycznego w Białymstoku, Brześciu nad Bugiem, Gdyni, Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Toruniu i innych większych miastach⁵. Gorącym zwolennikiem idei „usportowienia” społeczeństwa, czyli sportu masowego, który eksponować miał zwłaszcza walory wychowawcze i zdrowotne był Józef Piłsudski, widzący w nim środek kształtujący gotowość bojową armii⁶.

W szkoleniu wojskowym wykorzystywano różnorodne formy aktywności sportowej żołnierzy, spośród których najbardziej powszechną była codzienna gimnastyka. Wydawane od 1921 r. instrukcje dotyczące funkcjonowania sportu w armii kładły szczególny nacisk na tworzenie wojskowych klubów sportowych. Od początku władzom wojskowym chodziło przede wszystkim o propagowanie sportu masowego, co w praktyce oznaczało wychodzenie z tą działalnością poza koszary. W zamierzeniach władz wojskowych żołnierz podczas służby wojskowej powinien osiągnąć wszechstronną sprawność fizyczną, a zarazem miał się stać propagatorem kultury fizycznej w swoim środowisku po odejściu do cywila⁷.

1. Początki wychowania fizycznego w 9 Dywizji Piechoty (1919-1922)

Wychowanie fizycznego w 9 Dywizji Piechoty rozpoczęło się jeszcze podczas wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920 i pobytu pułków na Polesiu. W przerwie między działaniami wojennymi starano się prowadzić normalne życie garnizonowe oraz jak najlepiej organizować wolny czas żołnierzom. Z kolei 22 pułk piechoty swoje pierwsze zawody sportowe urządził w Lipawie 3 maja 1920 roku. W programie znalazły się: bieg na 100 m; skok w dal; skok wzwyż; rzut granatem; bieg rozstawny 4x100 m między drużynami 3, 9, 10, 11 i 12 kompanii oraz przeciąganie liny (między kompaniami)⁸.

Na większą skalę sport w 9 DP zaczęto uprawiać podczas stacjonowania jej na Wileńszczyźnie, kiedy to zaczęły powstawać w poszczególnych pułkach kluby sportowe. 25 czerwca 1921 r. na zebraniu oficerów IX brygady artylerii podjęto decyzję o założeniu w niej Koła Sportowego. Wybrano zarząd składający się z trzech członków i dwóch zastępców, komisję techniczną oraz ustalono wysokość wpisowego i składki. Prezesem został płk Józef Plisowski – dowódca 9 pułku artylerii po-

⁴ Tamże, s. 74, s. 164.

⁵ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje Kultury Fizycznej w Polsce w XIX i XX w.*, Poznań 1991, s. 114.

⁶ J. Kęsik, dz. cyt., s. 165.

⁷ Tamże, s. 166.

⁸ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Kolekcja rękopisów, sygn. I.400.359, *Historia 22-go pułku piechoty, Sport w 22 pp*, k. 49.

lowej⁹. Mniej więcej w tym samym czasie powstało koło sportowe 22 pp oraz szereg drużyn w batalionach, które rozgrywały między sobą zawody. Rok później z inicjatywy mjr. Janowskiego koło sportowe 22 pp przekształciło się Wojskowy Klub Sportowy 22 pp, którego statut zatwierdziło Ministerstwo Spraw Wojskowych¹⁰.

Trzeba stwierdzić, że w całej 9 DP sport stał na wysokim poziomie – już na zawodach lekkoatletycznych DOK III rozegranych w 1921 r. w Wilnie zawodnicy reprezentujący 9 DP zajęli pierwsze miejsca w skoku wzwyż, biegu na 1500 m, rzucie oszczepem i pięcioboju. Drużyna sztabowa 9 DP zajęła także I miejsce w rozgrywkach piłki nożnej w klasie B Podokręgu Lidzkiego, II miejsce przypadło natomiast drużynie 22 pp. Po powrocie do swych stałych garnizonów pułki 9 DP kontynuowały uprawianie sportu na szeroką skalę¹¹. Początki były jednak dość trudne – brakowało instruktorów, sprzętu, boisk. Początkowo uprawiano więc gimnastykę i gry, głównie piłkę nożną. Wprowadzenie w życie regulaminów i rozkazów dotyczących wychowania fizycznego i sportu pozwoliło z czasem prowadzić w tym zakresie bardziej systematyczną działalność. Od 1922 r. zaczęto także organizować zawody oddziałowe, zaczynając od najniższego szczebla, poprzez korpusowe, aż do centralnych. Cykl tych zawodów spowodował wzrost ogólnego poziomu sportowego żołnierzy, a ukoronowaniem ich zmagania były nagrody indywidualne, zespołowe oraz nagrody przechodnie.

Siedlce w okresie dwudziestolecia międzywojennego stanowiły typowy dla całego Południowego Podlasia, pozbawiony przemysłu ośrodek administracyjno-handlowy. W latach 1918-1939 w mieście działało 14 klubów i stowarzyszeń sportowych, zarówno polskich, jak i żydowskich. W latach 1918-1939 Siedlcach istniał największy na Południowym Podlasiu garnizon Wojska Polskiego¹², którego głównym trzonem były: dowództwo 9 DP, 22 pułk piechoty, 9 pułk artylerii ciężkiej oraz 9 pułk artylerii lekkiej. Stacjonujące na omawianym terenie garnizony wchodziły w skład Okręgu Korpusu nr IX z siedzibą w Brześciu nad Bugiem. Podział administracyjny państwa nie pokrywał się jednak z wojskowym podziałem terytorialnym. Pod względem administracji cywilnej garnizony znajdowały się w woj. lubelskim, natomiast pod względem administracji wojskowej przynależały do DOK IX w woj. poleskim¹³. Do stałych garnizonów pułki 9 DP przybyły dopiero we wrześniu 1922 roku¹⁴.

⁹ CAW, Akta 9 pal, sygn. I.322.9.1, *Rozkaz dowódcy 9 pap nr 71 z 28.VI.1921 r.*

¹⁰ CAW, Kolecja rękopisów, sygn. I.400.359, *Historia 22-go...*

¹¹ P. Borek, *Stacjonowanie 9 Dywizji Piechoty na Wileńszczyźnie w latach 1920-1922*, „Rocznik Białkopodlaski”, t. XXIII, 2015, s. 220.

¹² Garnizon – słowo pochodzące z jęz. francuskiego, to jedna lub kilka położonych obok siebie miejscowości, gdzie stale lub okresowo przebywają oddziały różnych rodzajów sił zbrojnych oraz mieszczą się instytucje lub zakłady wojskowe stanowiące załogę garnizonu. Granice garnizonu wyznacza dowódca okręgu wojskowego. Przeważnie przebiega ona w promieniu ok. 3-6 km od ostatnich zabudowań miejscowości, będącej stałym miejscem postoju załogi garnizonu. W większych garnizonach może być utworzona etatowa komenda garnizonu – *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, Warszawa 1979, s. 123.

¹³ P. Borek, *Garnizony wojskowe na Południowym Podlasiu w latach 1918-1939*, t. II, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. P. Matusaka, Siedlce 2011, s. 514-519. Na obszarze OK IX stacjonowały: 9, 20 i 30 Dywizja Piechoty oraz IX Brygada Jazdy.

¹⁴ Po zakończeniu konfliktu z Rosją Sowiecką 9 DP przez 2 lata stacjonowała w pogotowiu wojennym

Pierwszą jednostką wchodzącą w skład 9 Dywizji Piechoty, jaka została przeniesiona na Południowe Podlasie, był 9 dywizjon artylerii ciężkiej, który dołączył do stacjonującego w Siedlcach 9 pułku artylerii ciężkiej. Od maja do sierpnia 1922 roku w Siedlcach stacjonowało czasowo także dowództwo 2 Dywizji Piechoty Legionów i 2 pułku piechoty Legionów tejże dywizji (później przeniesiono go do Lublina). Komendę garnizonu objął wówczas dowódca piechoty dywizyjnej 2 DP Leg. – ppłk Mieczysław Smorawiński¹⁵.

7 września 1922 roku do Siedlec przybył I batalion 22 pp, 15 września III, a 17 września sztab i batalion sztabowy tegoż pułku. II batalion 22 pp został czasowo ulokowany w Zambrowie, a do Siedlec powrócił dopiero w grudniu 1923 r. Sztab 9 DP przybył do Siedlec 21 września tego roku.

Z końcem listopada 1933 r. Siedlce opuścił 9 pac, przeniesiony do Włodawy (w tym samym czasie z Włodawy do Brześcia n/Bugiem przeniesiono 30 pal bez II dyonu), a na jego miejsce przybył z Białej Podlaskiej 9 pal (bez III dywizjonu)¹⁶.

Ostatecznie po tej translokacji w garnizonie siedleckim stacjonowały: dowództwo i sztab 9 DP, 22 pułk piechoty, 9 pułk artylerii lekkiej (III dywizjon w Białej Podlaskiej), placówka oficerska Samodzielnego Referatu Informacyjnego IX DOK Brześć n. Bugiem, Powiatowa Komenda Uzuppełnień, Rejonowy Inspektorat Koni, Wojskowy Sąd Rejonowy, oficer placu, Obwodowa Komenda Przysposobienia Wojskowego nr 22 przy 22 pp, 9 pluton żandarmerii, parafia wojskowa Najświętszego Serca Jezusa, powiatowy komendant PW „Krakusów”, powiatowy komendant PW, wojskowe urzędy kwaterunkowe i gospodarcze W Siedlcach znajdowały się także: Wojskowy Sąd Rejonowy oraz Rejonowy Zakład Gospodarczy¹⁷.

2. Kultura fizyczna w garnizonie Siedlce (1922-1939)

Po przybyciu we wrześniu 1922 r. do garnizonu w Siedlcach 22 pp zbudował tu boisko, bieżnię i tor szturmowy. Duże znaczenie miało zorganizowanie przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr IX w Brześciu nad Bugiem Okręgowego Ośrodka Wychowania Fizycznego, który swoją działalnością miał objąć wszystkie garnizony na terenie okręgu. Położono nacisk na rozwój sportu nie tylko wśród wojskowych, ale także wśród społeczeństwa cywilnego, które na terenie Polesia było w tym względzie bardzo zaniedbane¹⁸. Przy DOK IX zaczęto organizować również kursy dla oficerów i podoficerów (wysyłano ich m.in. na kursy do Centralnej Wyższej Szkoły Gimnastyki i Sportów w Poznaniu). Zaczął się poprawiać także stan urzą-

na Litwie Środkowej. Decyzja o przeniesieniu pułków na Południowe Podlasie zapadła 26 VIII 1922 r. Przed przybyciem 9 DP na terenie OK IX stacjonowały już w/w 30 DP oraz IX BJ – CAW, Akta 9 DP, sygn. I.313.9.14. *Likwidacja oddziałów 9 DP i przejście do pokojowych garnizonów, Motodeczno, dn. 15.IX.1922 r.*

¹⁵ CAW, Komenda Garnizonu Siedlce, sygn. I.372.49.2, *Rozkaz nr 122 z 10.VI.1922 r.*

¹⁶ *Artylerzyści opuszczają Siedlce*, „Nowa Gazeta Podlaska” nr 41 z 8.X.1933 r., s. 8. 3.X.1933 r. *Pożegnanie 9 pac*, „Nowa Gazeta Podlaska” nr 43 z 22 X 1933 r., s. 6-7.

¹⁷ P. Matusak, A. Winter, *Siedlce 1918-1939*, [w:] *Siedlce 1448-1995*, red. E. Kospath-Pawłowski, Siedlce 1996, s. 93. Szerzej na ten temat – P. Borek, *Garnizony wojskowe na Południowym Podlasiu ...*, s. 527-535.

¹⁸ *Korpus Poleski...*, s. 49-50.

dzeń i obiektów sportowych. W klubach powstawały sekcje: lekkoatletyczne, strzeleckie, szermiercze, tenisa, piłki nożnej, hippiczne, cyklistów i inne¹⁹.

Naczelne władze wojskowe odpowiednimi rozkazami zalecały, aby przy każdym garnizonie powstawały wojskowe kluby sportowe. Ich zadaniem było: „a) umożliwienie uprawiania sportów przez kadrę z oddziałów (poza obowiązkowym programem wychowania fizycznego); b) zapewnienie możliwości sportowania (tak w oryginale – przyp. aut.) kadrze pracującej w sztabach i oddziałach pozaliniowych i prowadzenie ćwiczeń wychowania fizycznego, przewidzianych w obowiązkowych programach wychowania fizycznego; c) zapewnienie warunków sportowania dla rzeszy członków klubów; d) organizowanie sportów wycieczkowych; e) organizowanie zawodów sportowych między klubowych i reprezentacyjnych, oraz udział w ogólnopolskim życiu sportowym”²⁰. W 1922 r. wszystkim WKS-om polecono przystąpienie do działających już Okręgowych Związków Sportowych (OZS)²¹.

Wojsko od samego początku było inicjatorem budowy obiektów sportowych. Środkami ten cel zdobywano poprzez organizowanie corocznych tygodni sportowych. Między innymi cały dochód z tygodnia sportowego w 1923 r. w Siedlcach został przeznaczony na zakup terenu pod boisko sportowe. W 1924 r. żołnierze 9 pac i 22 pp własnym sumptem wybudowali stadion sportowy (istniejący do dziś), i korty tenisowe, które udostępniano także ludności cywilnej²².

Od 1924 r. sport stał się bardziej masowy. W zawodach i treningach zaczęła brać udział coraz większa liczba szeregowych. Żołnierze odnajdowali w sporcie rozrywkę, z czasem włączając do tej formy rekreacji całe swoje rodziny.

Sekcję narciarską i hokejową zorganizował w 1932 roku także WKS 22 pp. Podzielono ją na trzy grupy: a) grupę młodzieży szkolnej męskiej i żeńskiej b) grupę członków klubów i niestowarzyszonych. c) grupę wojskowych. Kierownictwo nad całością objął por. Zygmunt Grzymała z 22 pp i już 21 lutego 1932 r. zorganizowano pierwszą wycieczkę na nartach²³.

a) Strzelectwo

Z oczywistych względów sportem numer jeden w Wojsku Polskim było strzelectwo. Jednym ze sposobów umasowienia sportu w całym społeczeństwie była ustanowiona rozporządzeniem Rady Ministrów w 1930 r. Państwowa Odznaka Sportowa. W latach 1931-1938 odznakę tę zdobyło ponad 780 tys. osób²⁴. Od samego po-

¹⁹ K. Piech, dz. cyt., s. 29.

²⁰ Z. Cicerko, *Z kart historii piłki nożnej Wojskowego Klubu Sportowego 22. Pułku Piechoty w latach 1922-1939*, „Szkice Podlaskie” 2003, z. 11, s. 77.

²¹ „Dziennik Rozkazów DOGL”, Rozkaz nr 6 z dn. 19.1.1922 r.

²² P. Borek, *Garnizony wojskowe na Południowym Podlasiu (1918-1939)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. XII, 2015, s. 189-190.

²³ *Z życia sportowego w Siedlcach*, „Nowa Gazeta Podlaska” nr 8 z 21.II.1932 r., s. 3.

²⁴ Państwową Odznakę Sportową ustanowiono rozporządzeniem Rady Ministrów z 27 VI 1930 r. – L. Szymański, *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995, s. 125.

czątku wojsko stało się jednym z najważniejszych miejsc zdobywania sprawności Państwowej Odznaki Sportowej. Konkursy, których celem było zdobycie odznaki, poza wojskiem rozgrywano także w szkołach czy organizacjach młodzieżowych. Pod koniec lat dwudziestych corocznie w ramach 9 DP organizowano „Podlaskie Zawody Strzeleckie” o puchar jej dowódcy – gen. bryg. M. Trojanowskiego, w których uczestniczyły reprezentacje pułków (do 1930 roku w zawodach dywizyjnych, okręgowych i armii brały udział tylko reprezentacje pułków, natomiast od 1930 r. całe stany służby czynnej piechoty). „Podlaskie Zawody Strzeleckie” trwały dwa dni i odbywały się na strzelnicy garnizonowej 34 pp. Cieszyły się one dużą frekwencją, a ich program bardzo zbliżony był do „Narodowych Zawodów Strzeleckich”.

4 i 5 lipca 1927 r. „Powiatowe Zawody Strzeleckie” zorganizował w Siedlcach Związek Strzelecki. Protektorat nad nimi objęli: Starosta Powiatowy S. Guliński i dowódca 22 pp. – płk Feliks Jędrychowski. W zawodach udział wzięły: 22 pp, Pocztowe i Kolejowe PW, PW Leśników, Związek Rezerwistów, Policyjny Klub Sportowy, Klub Sportowy ZS. Rozegrano następujące konkurencje: karabin sportowy, pistolet wojskowy, pistolet dowolny. Na koniec zawodów płk F. Jędrychowski podkreślił coraz większe zainteresowanie strzelectwem, odgrywającym tak ważną rolę w podniesieniu obronności narodu na wypadek wojny²⁵. W 1929 r. w Siedlcach zawody strzeleckie odbyły się 9 czerwca (z broni długiej i małokalibrowej) i 24 października (o Mistrzostwo Okręgu Podlaskiego Ogólnego Związku Podoficerów Rezerwy)²⁶.

W 1931 roku w zawodach strzeleckich pułków 9 DP I miejsce zajęła 7 kompania 22 pp kpt. Ignacego Batkiewicza, II – 8 kompania 35 pp kpt. Henryka Sucharskiego, a III 7 kompania 34 pp kpt. Wiktora Wołochowicza²⁷. W 1935 r. mistrzostwo 9 DP w strzelectwie i sztandar strzelecki zdobył 35 pp, który utrzymał go do 1939 roku²⁸. W zawodach strzeleckich często brała udział także młodzież, odnosząc przy tym liczne sukcesy. Zawody tego typu organizowano także w Łukowie i Siedlcach²⁹.

b) Piłka nożna

Wśród dyscyplin sportowych na drugie miejsce po strzelectwie wysunęła się piłka nożna. Inspirującą rolę w jej upowszechnianiu również odegrała armia. Władze wojskowe zalecały, aby przy każdym wojskowym klubie sportowym w garnizonach powołano drużyny piłki nożnej³⁰. Powyższe dyrektywy były wprowadzane w życie także przez pułki stacjonujące w południowopodlaskich garnizonach.

²⁵ „Życie Podlasia” nr 27 z 4 VII 1937 r., s. 3.

²⁶ „Placówka” nr 13 z 14.VI.1929 r., s. 4; „Placówka” nr 28 z 17 XII 1929 r., s. 5.

²⁷ K. Piech, dz. cyt.; J. Izdebski podaje z kolei, że było to II miejsce – J. Izdebski, *Dzieje 9 Dywizji Piechoty 1918-1939*, Warszawa 2000, s. 132.

²⁸ W zawodach strzeleckich latem 1939 35 pp uzyskał więcej punktów niż 22 i 34 pp razem wzięte, wygrywając przy tym 7 na 11 konkurencji strzeleckich – J. Maliszewski, *Wspomnienia dowódcy 35 pułku piechoty*, [w:] *Żołnierze września...*, s. 10.

²⁹ „Życie Podlasia” nr 34 z 25.VIII.1935 r., s. 2; „Życie Podlasia” nr 22 z 30 V 1937 r., s. 3.

³⁰ „Dziennik Rozkazów DOGL”, *Rozkaz nr 51 z dn. 21.VI. 1921 r.*; nr 59 z dn. 20 VII 1921.

W latach dwudziestych bardzo silne sekcje piłki nożnej posiadały 22 pp, 9 pac oraz 34 pp (sekcje istniały również w 9 pac i 35 pp).

W latach trzydziestych – poza 22 pp – wojskowym drużynom piłkarskim z Południowego Podlasia nie udało się niestety odnieść większych sukcesów. Pozostawała im gra na etapie lokalnym³¹. Wobec powyższego skupiłem się na omówieniu piłki nożnej na przykładzie 22 pp. Rozwój piłki nożnej w siedleckim pułku swoje początki miał podczas wojny polsko-bolszewickiej, kiedy tą dziedzinę sportu zaczęło w wolnych chwilach uprawiać kilku żołnierzy z mjr Janowskim na czele. W 1921 roku podczas postoju pod Mołodecznem do pułku przybył pierwszy transport rekrutów pochodzących głównie z Poznania i okolic. Wśród nich znajdowali się również piłkarze, których major Janowski wcielił do jednej kompanii i rozpoczął z nimi treningi. Od tego czasu 22 pp przystąpił do Wileńskiego Okręgu Związku Piłki Nożnej, rozgrywając mecze przeważnie z drużynami wojskowymi³². Jako pierwsza z 22 pp sekcję piłki nożnej miała 3 kompania, a następnie 10 kompania. 3 maja 1921 r. drużyna 22 pp rozegrała zawody z 34 pp, a rok później zdobyła II miejsce w 9 DP. Własnymi siłami pułk zbudował boisko w Paliawszczyźnie, a następnie w Izabelinie, gdzie urządził wiele zawodów żołnierskich. Sekcja piłki nożnej 22 pp posiadała wówczas ok. 80 zawodników, co znaczyło o dużym zainteresowaniu tą dyscypliną³³.

Po przyjeździe pułku do garnizonu w Siedlcach w roku 1922 drużyna piłkarska przeniosła się do Okręgowego Związku Piłki Nożnej w Warszawie. Drużynę uzupełniono graczami miejscowymi. Pierwszym odnotowanym przez prasę spotkaniem był mecz rozegrany z miejscowym KS Siedlce zakończony porażką wojskowych 5:2. Zgodnie z odgórnymi zaleceniami drużyna 22 pp przystąpiła w 1923 r. do rozgrywek ligowych w klasie „B” Warszawskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (WOZPN). W swojej grupie pokonała drugi skład „Legii Warszawa” 4:0, zremisowała 0:0 z „Warszawianką II” i przegrała z „Polonią II”. W rozgrywkach tej klasy z terenu Warszawy (poza w/w), uczestniczyły również takie zespoły jak: AZS, „Bar Kochba”, „Makkabi”, „Olimpia”, „Pogoń”, „Ruch” oraz RKS Radom. Podstawowy skład siedleckiej drużyny tworzyli tacy zawodnicy jak: Cieniewski, Czajka, Czupratowski, Janowski, Jodłowski, Naskowicz, Paterek, Picheta, Rozal, Rutę, Suchanek³⁴.

Z okazji uroczystego otwarcia stadionu sportowego w 1924 r. doszło do towarzyskiego spotkania z drużyną „Makkabi Warszawa”. W roku tym rozegrano także po raz pierwszy w Polsce turniej szóstek piłkarskich. WKS 22 pp po dogrywce wygrał 1:0 z 1 Pułkiem Lotniczym z Warszawy, w półfinale przegrał 0:3 z „Warszawianką”, a w meczu o III miejsce uległ 0:2 drużynie „WTC Warszawa”. W rozgrywkach o mistrzostwo klasy „B” WOZPN ostatecznie drużyna 22 pp zajęła IV miejsce w pierwszej podgrupie. Również lata 1926-1927 w rozgrywkach ligowych nie należały do zbyt udanych. Zawodnicy 22 pp nie wyróżniali się grą i nie stano-

³¹ „Głos Społeczny” nr 16 z 1 VII 1934 r., s. 4; „Głos Społeczny” nr 13 z 1 VII 1936 r., s. 5; „Głos Społeczny” nr 11 z 1 VI 1937 r., s. 7.

³² *Piłka nożna w 22 pp*, „Gazeta Podlaska” nr 34 z 5 XII 1931 r., s. 5.

³³ CAW, Kolekcja rękopisów, *Historia 22-go...*, k. 49.

³⁴ Z. Cicirko, dz. cyt., s. 78.

wili większego zagrożenia dla drużyn zajmujących czołowe lokaty w tabeli. Warto wspomnieć, że w rozgrywkach o puchar sportowy gazety „ABC” zostali pokonani 1:3 przez miejscowy 9 pac³⁵.

W 1928 roku doszło do zmian strukturalnych w Polskim Związku Piłki Nożnej (PZPN), decyzją którego przyłączono do Lubelskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (LOZPN) drużyny A klasowe należące do Podokręgu Radomskiego oraz drużyny siedleckie WKS 22 pp i WKS 9 pac³⁶. W tym też roku drużyna 22 pp zdobyła ona mistrzostwo Okręgu Lubelskiego, natomiast w rozgrywkach międzyokręgowych przegrała z „Polonią Przemysł”. W latach 1929-1930, wskutek walkowerów, zaprzepaściła mistrzostwo zdobywając II i III miejsce. Dopiero 1931 roku – po wyeliminowaniu drużyn 82 pp z Brześcia i śląskiego „Naprzodu” z Janowa – drużyna 22 pp weszła do ligi jako druga (obok „Legii”) drużyna wojskowa. W tym też roku grała ona o mistrzostwo lubelskiego OZPN, które zdobyła (zwyciężyła w meczach z: 9 pac, TUR, AZS i Unią). O mistrzostwo grupy i wejście do Ligi rozegrano 9 meczów (1 przegrana). Ostatni mecz rozegrany z „Naprzodem Lipińskim” przyniósł zwycięstwo, dzięki któremu 22 pp wszedł do Ligi Państwowej (obecna ekstraklasa). Była to pierwsza drużyna wojskowa, która to osiągnęła. Drużynę prowadził płk Kazimierz Hozer, v-ce prezesem był mjr Sieradzki. Zasłużyli się też: por. Łopuszański, chor. Boblewski i Czupratowski³⁷. Drużyna 22 pp zrobiła prawdziwą furorę w świecie piłkarskim, o czym donosił m.in. „Przegląd Sportowy”. Zwracano jednak uwagę na brak podstaw finansowych klubu. Obaw tych nie podzielał jednak płk K. Hozer, który twierdził, że siedleccy piłkarze mogą liczyć na pomoc miejscowego społeczeństwa i władz administracyjnych. Drużyna piłkarska pułku składała się z zawodowych wojskowych, głównie podoficerów, z wyjątkiem Sadalskiego, który był urzędnikiem państwowym³⁸.

W 1929 r. tytuł mistrza klasy „A” Okręgu Lubelskiego przypadł tym razem drużynie 9 pac, jednakże ta w dalszych rozgrywkach o wejście do ekstraklasy została wyeliminowana. 22 pp swe występy w Lidze Okręgowej zakończył na II miejscu. W roku tym na terenie Siedlec doszło do międzynarodowego spotkania. Miasto to odwiedził KS „Hakoach” Wiedeń, spotkał się z piłkarzami miejscowych klubów. Zwyciężyli goście 2:0, a mecz oglądało aż 3000 widzów, co było rekordową liczbą w latach 1922-1929³⁹. Również i 1930 r. nie należał do pomyślnych dla piłkarzy 22 pp, którzy w tabeli rozgrywek uplasowali się na III miejscu. Mistrzostwo w klasie A tym przypadło „Unii” Lublin, która wyprzedziła 1 punktem 9 pac⁴⁰. Większe ożywienie w działalności siedleckich drużyn wojskowych dało się zauważyć rok później. Na 6 zespołów rozgrywających w klasie „A” LOZPN mistrzostwo zdobył 22 pp, który w 10 grach zdobył 18 pkt. i wyprzedził o 4 pkt. 9 pac⁴¹.

³⁵ Tamże.

³⁶ „Przegląd Sportowy” nr 22 z 2 VI 1928 r., s. 2.

³⁷ *Piłka nożna w 22 pp*, „Gazeta Podlaska” nr 34 z 5 XII 1931 r., s. 5.

³⁸ J. Izdebski, dz. cyt., s. 132-133.

³⁹ „Przegląd Sportowy” nr 42 z 20 VII 1929 r., s. 5.

⁴⁰ „Przegląd Sportowy” nr 84 z 18 X 1930 r., s. 2; „Gazeta Podlaska” nr 27 z 25 X 1930 r., s. 6. Piłkarze 9 pac pokonali m.in. Legię Warszawa 2:1.

⁴¹ „Nowa Gazeta Podlaska” nr 2 z 22 XII 1931 r., s. 9.

Osiągnięcie to było m.in. zasługą płk Kazimierza Hozera, ówczesnego prezesa klubu, działacza sportowego i miłośnika piłki nożnej. Dzięki niemu do drużyny trafili znani zawodnicy z Krakowa, Śląska i Poznania. W rozgrywkach o miejsce do pierwszej ligi siedlczanie rozgrywali mecze w grupie trzeciej obok drużyn: „Revera” Stanisławów i WKS Równe. Pokonali oba zespoły zdobywając 6 pkt. i awansowali do dalszej tury rozgrywek. W półfinałach wygrali dwukrotnie 4:1 i 3:1 z 82 pp z Brześcia n/Bugiem, w finałach zaś z „Naprzodem” Lipiny 4:3 i 2:1 i uzyskali awans do pierwszej ligi⁴². W sumie w meczach mistrzowskich Ligi Lubelskiej oraz w eliminacjach do pierwszej ligi drużyna poniosła tylko 2 porażki, zdobywając 80 bramek, a tracąc 20.

W celu rozszerzenia działalności zarząd klubu sportowego 22 pułku na zebraniu 11 stycznia 1932 r. postanowił powołać nowe sekcje sportowe, m.in. hokejową i narciarską. Narzekano na brak zainteresowania sportem ze strony Siedlczan, co powodowało, że dochody z meczów były nikłe, a koszty utrzymania drużyny wzrosły. Brak było w Siedlcach sędziów sportowych, co również świadczy o braku zainteresowania w początkowym okresie tą dyscypliną. Władze sportowe starały się przyciągnąć do klubu młodzież, aby zapewnić sobie zaplecze niezbędne do rozwinięcia działalności na szeroką skalę, do czego z kolei zobowiązywał udział drużyny piłkarskiej w rozgrywkach ogólnokrajowych.

17 stycznia 1932 r. na Walnym Zgromadzeniu przedstawiciele ekstraklasy piłkarskiej ułożono tabelę rozgrywek na rok 1932. Dla 22 pp wyglądała ona następująco: 3 I „Pogoń” – 22 pp we Lwowie; 10 IV „ŁKS” – 22 pp w Łodzi; 17 IV 22 pp – „Warta” w Siedlcach; 24 IV „Legia” – 22 pp w Warszawie; 1 V „Ruch” – 22 pp w Wielkich Hajdukach (Chorzowie – przyp. aut.); 8 V 22 pp – „Czarni” w Siedlcach; 22 V „Cracovia” – 22 pp w Krakowie; 26 VI 22 pp – „Polonia” w Siedlcach; 26 V 22 pp – „Warszawianka” w Siedlcach; 3 VII „Czarni” – 22 pp we Lwowie; 24 VII „Garbarnia” – 22 pp w Krakowie; 31 VII „Wisła” – 22 pp w Krakowie; 7 VIII „Warta” – 22 pp w Poznaniu; 21 VIII 22 pp – „ŁKS” w Siedlcach; 28 VIII 22 pp – „Pogoń” w Siedlcach; 25 IX 22 pp – „Legia” w Siedlcach; 9 X 22 pp – „Ruch” w Siedlcach; 16 X „Warszawianka” – 22 pp w Warszawie; 23 X 22 pp – „Wisła” w Siedlcach; 30 X 22 pp – „Cracovia” w Siedlcach; 6 XI „Polonia” – 22 pp w Warszawie; 13 XI 22 pp – „Garbarnia” w Siedlcach⁴³.

⁴² „Przegląd Sportowy” nr 88 4 XI 1931 r., s. 2; „Gazeta Podlaska” nr 22 z 5 VIII 1931 r., s. 4.

⁴³ „Gazeta Podlaska” nr 4 z 5.II.1932 r., s. 7. Gazeta pisała: „Gród nasz dumny być może z sukcesu odniesionego przez Klub Sportowy 22 p. p. Wejście drużyny W.K.S. 22 p. p. do arystokracji piłkarskiej Polski stawia nasze miasto pod względem sportowym na równi z takimi miastami jak: Warszawa, Kraków, Lwów, Poznań, Łódź i Katowice i obecnie jedynie dzięki zasługom W. K. S. 22 p. p. stajemy do szlachetnej rywalizacji sportowej z tymi miastami. Nowa Gazeta Podlaska wita serdecznie W. K. S. 22 p. p. jako jedyną drużynę na terenie Podlasia, która dzięki swej niezmiernie pracowitej dziesięcioletniej pracy w warunkach trudnych potrafiła godnie zareprezentować nasz gród Podlaski. Życzymy jej dalszych sukcesów na nowej drodze oraz zajęcia zaszczytnego miejsca w szeregach drużyn ligowych. Wierzymy, że drużyna W.K.S. 22 p. p. nie zawiedzie pokładanych w niej nadziei, że potrafi dzięki swej ambicji i pracy zająć jedno z pierwszych miejsc w tabelce arystokracji piłkarskiej Polski. Zdając sobie sprawę, że praca WKS. 22 p. p. z powodu braku funduszy jest bardzo trudna, zwracamy się do obywateli miasta Siedlec z apelem, by przez przystąpienie do WKS. 22 p. p. jako członkowie powiększyli jego fundusze oraz by przez uczęszczanie na urządzone zawody w Siedlcach zwiększyli dochody klubu. Mamy na-

Pierwsze mecze w sezonie 1932 r. były pomyślne dla drużyny 22 pp. Wygrała ona na wyjeździe w Krakowie z „Wawelem” i „Garbarnią” oraz pokonała w Warszawie 6:2 czeską „Ziliną” (było to pierwsze spotkanie siedleckich piłkarzy z drużyną zagraniczną)⁴⁴. Pierwszy mecz ligowy w Siedlcach rozegrano 18 kwietnia 1932 r. Drużyna 22 pp pokonała w nim 3:2 poznańską „Wartę”. Następne mecze dla drużyny 22 pp nie były już tak pomyślne, choć jej reprezentanci zostali powołani do kadry narodowej, m.in. bramkarz Koszowski na mecz z Jugosławią rozegrany 30 maja 1932 r.⁴⁵ Po wyeliminowaniu takich drużyn jak: „Rewera Stanisławów” (1:2, 6:1), „WKS Równe” (7:2, 8:0), „WKS 82 pp Brześć” (4:1, 2:1) oraz „Naprzodu Lipiny” (4:3, 2:1), piłkarze z Siedlec znaleźli się w gronie 12 najlepszych piłkarskich zespołów Polski⁴⁶. 24 kwietnia 1932 r. w Siedlcach odbył się egzamin teoretyczno-praktyczny na sędziów piłki nożnej, a 22 maja 22 pp pokonał 9 pac 2:1⁴⁷.

W czerwcu 1932 r. w nieszczęśliwym wypadku zginął opiekun drużyny piłkarskiej 22 pp – płk K. Hozer. Jego śmierć uczczono dwuminutową ciszą przed meczem z drużyną mistrza Austrii „Rapid” Wiedeń, jaki miał miejsce 19 czerwca 1932 r. w Siedlcach. Był to pierwszy międzynarodowy mecz piłkarski w tym mieście. Drużyna 22 pp przegrała 1:6. Dalsza kolejka ligowa przebiegała ze zmiennym szczęściem. Ostatecznie w końcowej tabeli rozgrywek WKS 22 pp zajął 9 miejsce wyprzedzając „Garbarnię” Kraków, „Czarnych Lwów” i „Polonię Warszawa”. W obu rundach wojskowi rozegrali 22 mecze i zdobyli 19 punktów, strzelając 30 bramek tracąc 47 (7 zwycięstw, 5 remisów, 10 porażek). Najbardziej skutecznymi piłkarzami okazali się: Bielewicz – 9 bramek, Rusinek – 7, Biegański – 4, Sroczyński, Świątosławski po 3⁴⁸.

Po tragicznej śmierci płk. Kazimierza Hozera nastąpiła seria zmian personalnych, co niekorzystnie odbiło się na zespole. Do sezonu 1933 r. drużyna 22 pp przystąpiła znacznie osłabiona, bowiem odeszło z niej wielu piłkarzy. Drugi sezon w ekstraklasie nie mógł należeć więc do pomyślnych. Po rundzie wiosennej wojskowi z Siedlec okazali się najsłabszą drużyną w grupie wschodniej – na 10 rozegranych spotkań drużyna 22 pp uzyskała tylko 3 punkty (raz odniosła zwycięstwo i raz zremisowała z „Warszawianką”)⁴⁹. W tym samym miesiącu ze składu podstawowego drużyny zostali wycofani piłkarze zawodowi wojskowi. Stało się to wskutek decyzji płk. dypl. Stanisława Świtalskiego, dowódcy piechoty dywizyjnej. Polecił on pismem z 23 czerwca 1933 r. do ppłk. Mariana Prosołowicza rozwiązać drużynę piłkarską, a sprzęt przekazać do klubu sportowego „Strzelec”. W uzasadnieniu swojej decyzji płk dypl. S. Świtalski napisał, że drużyna angażowała zbyt wiele środków, a jej

dzieje, że apel nasz nie pozostanie bez echa i że wszyscy obywatele jak jeden mąż staną w szeregach tej jedynej placówki sportowej naszego grodu”. Por. także: „Nowa Gazeta Podlaska” nr 6 z 7 II 1932 r., s. 4.

⁴⁴ „Nowa Gazeta Podlaska” nr 11 z 13 III 1932 r., s. 9.

⁴⁵ *Do Zagrzebia na mecz z Jugosławią*, „Przegląd Sportowy” nr 43 z 28 V 1932 r., s. 1.

⁴⁶ Z. Cicerko, dz. cyt.

⁴⁷ „Nowa Gazeta Podlaska” nr 16 z 17 IV 1932 r., s. 3; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 22 z 29 V 1932 r., s. 6.

⁴⁸ A. Radoń, *Piłka nożna w Polsce w latach 1921-1966. Tabele i zestawienia*, Warszawa 1968, s. 38; „Gazeta Podlaska” nr 14 z 15 V 1932 r., s. 3.

⁴⁹ Tamże, s. 39. Terminarz rozgrywek na sezon 1933 r. zob. „Nowa Gazeta Podlaska” nr 5 z 29 I 1933 r., s. 10.

istnienie spowodowało drastyczne obniżenie poziomu wyszkolenia w pułku⁵⁰. Decyzja ta znacznie osłabiła drużynę 22 pp, ponieważ jej trzon stanowili napływowi piłkarze z całej Polski. Nowy klub był wynikiem fuzji WKS 22 pp ze „Strzelcem” i przyjął nazwę WKS „22 Strzelec” Siedlce im. płk. K. Hozera. Do drugiej rundy rozgrywek drużyna przystąpiła w nowym składzie: Biegański, Bilewicz, Czajka, Gwóźdźński, Jakubowski, Jezierski, Klimek, Pollak, Sroczyński, Szadak, Świętosławski⁵¹. W II rundzie wojskowi z Siedlec strzelili 15 bramek, a stracili 29 zajmując ostatecznie 8 miejsce w tabeli rozgrywek o mistrzostwo I Ligi. Łącznie rozegrano 20 meczów, zdobywając 14 punktów (6 zwycięstw, 2 remisy, 12 porażek, bramki 33-49)⁵². W grupie spadkowej obok „Strzelca” znalazły się: „Warta Poznań”, „Warszawianka Warszawa”, „Garbarnia” i „Podgórze Kraków” oraz „Czarni Lwów”. W stosunku do roku poprzedniego drużyna awansowała o jedno miejsce w tabeli i utrzymała się po raz drugi w gronie pierwszoligowców.

W następnym sezonie (1934) coraz bardziej odczuwało się brak przywódcy i organizatora klubu płk K. Hozera. Połączenie się obu klubów też niewiele dało. Panujący kryzys gospodarczy spowodował, że zaczęło brakować środków finansowych na utrzymanie także i sekcji piłki nożnej. Skład osobowy drużyny uległ drastycznemu osłabieniu. Większość zawodników opuściła Siedlce i zmieniła barwy klubowe. Tak zdekompletowanej drużynie przyszło przystąpić do rozgrywek ligowych 1934 r, podczas których piłkarzom siedleckim zabrakło szczęścia. Mecz inauguracyjny sezonu przegrali na wyjeździe z „Warszawianką” 2:0. W dalszej fazie rozgrywek przegrali z ŁKS 2:1, na własnym boisku pokonali „Wartę” Poznań 5:2, ulegli „Pogoni Lwów 0:3, zremisowali z „Legią Warszawa” 1:1, z „Podgórzem Kraków” 0:0, z „Polonią”. Warszawa 0:0, ulegli „Wiśle” Kraków 0:3, zeszli pokonani z boiska przez „Ruch Wielkie Hajduki” (Chorzów) 3:5, jak również „Pogoń Lwów” 0:3⁵³. Wyniki meczów z innymi drużynami kształtowały się podobnie. Sytuacja ta nie wpływała korzystnie na opinię publiczną, kibiców sportowych, od których zależał m.in. los sekcji, bo przecież do tej grupy zwrócił się siedlecki klub o wsparcie finansowe na utrzymanie piłki nożnej. Wobec nierozliczenia się klubu ze składki na rzecz ligi, drużyna została we wrześniu wycofana z rozgrywek ligowych. Zweryfikowano mecze „Strzelca” z „Legią” w Siedlcach 1:1 i „Podgórzem” w Krakowie 0:0, przyznając walkowery przeciwnikom. Ze skromnego dorobku odebrano zespołowi 2 pkt., co przesądziło o spadku tej drużyny z I Ligi⁵⁴. W tej sytuacji kierownictwo klubu zdecydowało o wycofaniu się z dalszej fazy rozgrywek (mecze oddawano

⁵⁰ CAW, Akta 9 DP, sygn. I.313.9.71, *Pismo płk dypl. Świtalskiego L.dz. 844/tj. z 23 VI 1933 r.* Podoficerowie-piłkarze stanowili obciążenie materialne dla kadry oficerskiej i podoficerskiej pułku, która dobrowolnie opodatkowywała się na rzecz drużyny. W pułku istniał tzw. czarny fundusz specjalnie stworzony w tym celu. Praktycznie został on zlikwidowany w 1934 r.

⁵¹ „Życie Podlasia” nr 12 z 24 III 1935, s. 2; „Życie Podlasia” nr 15 z 12 IV 1936 r., s. 2.

⁵² Zob. m.in. „Nowa Gazeta Podlaska” nr 21 z 21 V 1933 r., s. 12; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 23 z 4 VI 1933 r., s. 11; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 26 z 25 VI 1933 r., s. 10; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 28 z 9 VII 1933 r., s. 10; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 33 z 27 VIII 1933 r., s. 10.

⁵³ „Nowa Gazeta Podlaska” nr 13 z 1 IV 1934 r., s. 7; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 15 z 15 IV 1934 r., s. 5-8.

⁵⁴ Z. Cicirko, dz. cyt., s. 83.

w walkowerach). Według J. Izdebskiego negatywną rolę odegrał tu b. dowódca 82 pp – płk Świtalski, którego drużynę wyeliminowali piłkarze 22 pp. Dopóki 22 pp dowodził płk Hozer, cieszący się sympatią J. Piłsudskiego, drużyna miała zapewnić byt. Po jego śmierci, nowy dowódca 22 pp, ppłk M. Prosołowicz, nie mógł zapewnić już takich warunków⁵⁵. Ostatecznie więc w sezonie 1934 drużyna 22 pp zajęła ostatnią – 12 lokatę (22 mecze, 3 pkt., 1 zwycięstwo, 1 remis, 20 porażek, bramki 15-73).

W 1935 r. drużyna siedlecka wygrywała mecze i z dorobkiem 20 punktów wyprzedziła WKS Dęblin (16 pkt.) zdobywając mistrzostwo w Okręgu, a tym samym awans do dalszej tury rozgrywek o wejście do Ligi⁵⁶. Przeciwnikami w grupie byli: „Czarni” Lwów, „PKS” Łuck, „Rewera” Stanisławów, „Podgórze” Kraków, „Dąb” Katowice⁵⁷. Po przegranym meczu z PKS 1:2 i remisie z „Czarnymi” 1:1 z niewiadomych przyczyn siedlczanie wycofali się z rozgrywek⁵⁸. Wywalczenie prawa gry o wejście do I Ligi w roku 1935 było ostatnim znaczącym sukcesem piłkarzy „22 Strzelca”. Klub piłkarski został definitywnie rozwiązano w 1937 r. Do wybuchu II wojny światowej już nigdy nie udało się tego powtórzyć i drużyna występowała w rozgrywkach o mistrzostwo klasy A lub B okręgu lubelskiego, bez znaczących osiągnięć⁵⁹. Ostatnią próbą ożywienia piłkarstwa siedleckiego przed wybuchem II wojny światowej było utworzenie w 16 kwietnia 1939 r. autonomicznego Okręgu Podlaskiego w Siedlcach. Zorganizowano samodzielną grupę rozgrywkową, do której przystąpił reaktywowany „Strzelec”⁶⁰, KS „Lot Biała Podlaska”, RKS „Naprzód” i RSWF „Gwiazda” z Siedlec, „ŁKS” Łuków, ŻRKS „Podlasianka” i „Start” z Sokółowa Podlaskiego. Tym akcentem została zamknięta historia piłki nożnej WKS 22 pp, a później KS „Strzelec” Siedlce⁶¹.

Tab. 1 Bilans występów zespołu 22 pp w pierwszej lidze (1932-1934).

Sezon	Mecze	Punkty	Zwycięstwa	Remisy	Przegrane	Bramki	Pozycja
1932	22	19	7	5	10	36-47	9
1933	20	14	6	2	12	33-49	8
1934	22	3	1	1	20	15-73	12 (spadek)
Razem	64	36	14	8	42	84-169	-

Uwaga: W okresie międzywojennym za zwycięstwo przyznawano 2 punkty. Opracowanie własne autora na podstawie prasy siedleckiej z lat 1932-1934.

⁵⁵ J. Izdebski, dz. cyt., s. 134.

⁵⁶ „Życie Podlasia” nr 33 z 18 VIII 1935 r., s. 2; „Życie Podlasia” nr 23 z 9 VI 1935 r., s. 4; „Życie Podlasia” nr 31 z 4 VIII 1935 r., s. 2; „Życie Podlasia” nr 32 z 11 VIII 1935 r., s. 4.

⁵⁷ „Życie Podlasia” nr 17 z 28 IV 1935 r., s. 4.

⁵⁸ „Życie Podlasia” nr 35 z 1 IX 1935 r., s. 2.

⁵⁹ Z. Cicirko, dz. cyt.

⁶⁰ Kilku piłkarzy zespołu zaliczyło wówczas występ w reprezentacji narodowej Polski.

⁶¹ Z. Cicirko, dz. cyt., s. 84.

Udział drużyny 22 pułku w rozgrywkach ligi przyczynił się jednak do popularyzowania tej dziedziny sportu. W Siedlcach występowały znane drużyny piłkarskie, takie jak: „Polonia”, „Czarni” Lwów, „Wisła”, Ruch”, etc. Reprezentacja Siedlec gościła także drużyny zagraniczne, którymi były rozgrywane mecze. Cieszyły się one zainteresowaniem, gdyż przychodziło na nie średnio ok. 2000-3000 osób.

c) Hippika

Dużą popularnością, zwłaszcza wśród kadry oficerskiej podlaskich garnizonów, cieszyła się hippika, a zawody konne odbywały się we wszystkich garnizonach południowego Podlasia. W Siedlcach zawody konne dla oficerów i podoficerów organizował 9 pułk artylerii ciężkiej na swym placu ćwiczebnym na Roskoszy. Np. 3 października 1926 r. w konkursie hippicznym dla oficerów I miejsce zajął p. Krautwald na klaczy „Ema”⁶². Rok później siedleccy artylerzyści zaprosili oficerów 9 pap na zawody konne i popisy sportowe dla oficerów i podoficerów, które odbyły się 26 maja 1927 r.⁶³ W 1930 r., w konkursie oficerskim nagrody zdobyli: I – por. Lipko na „Nietoperzu”; II – kpt. Sienkiewicz na „Norze”; III – ppor. Wasilewski na „Marze”; IV – por. Podlaski na „Niemcu”. W konkursie podoficerskim: I – st. ogn. Witkowski na „Marze”; II – ogn. Dziędzielewski na „Miłej”; III – ogn. Klapczyński na „Ostrydze”; IV – gen. Prządka na „Neronie”. W oficerskim biegu myśliwskim na 2 km I nagrodę zdobył por. Niepokojczycki, a II – por. Rejchert. W biegu myśliwskim podoficerów na 3 km I nagroda przypadła – ogn. Michalakowi, a II kapralowi Starnawskiemu. Nagrody ufundowali: Polski Biały Krzyż, żony oficerów z 9 pac, społeczeństwo Siedlec oraz dowódca 9 DP⁶⁴. Dwa lata później na boisku 9 pac odbyły się zawody konne 2 Dywizji Kawalerii, na które przybył m.in. jej dowódca gen. Bolesław Wieniawa-Długoszowski i wielu wyższych oficerów⁶⁵.

O dużej popularności jazdy konnej w wojsku świadczyło też organizowanie sztafety konnej, niosącej od wschodnich granic Rzeczypospolitej do Warszawy adres hołdowniczy dla prezydenta RP w dniu jego imienin.

d) Myślistwo

Innym sportem bardzo chętnie uprawianym przez oficerów Wojska Polskiego w okresie międzywojennym było myślistwo. Koła (kluby) łowieckie istniały przy wszystkich większych jednostkach wojskowych. Departament Uzbrojenia, a nawet dowództwa okręgów korpusów organizowały sprzedaż broni myśliwskiej po zniżonych cenach i na dogodnych warunkach ratalnych. Natomiast niewiele pułków, nie mówiąc już o samodzielnych batalionach czy dywizionach, mogło pozwolić so-

⁶² „Podlasiak” nr 41 10 X 1926, s. 5.

⁶³ CAW, Akta 9 pał, sygn. I.322.9.5, *Rozkaz dzienny nr 116 z 25 V 1927 r.*

⁶⁴ „Gazeta Podlaska” nr 14 z 15 VI 1930 r., s. 7.

⁶⁵ Szerzej na temat poszczególnych konkurencji i wyników zob.: „Nowa Gazeta Podlaska” nr 34 z 21 VIII 1932 r., s. 8; „Nowa Gazeta Podlaska” nr 28 z 10 VIII 1932 r., s. 8.

bie na własne tereny łowieckie. Myśliwstwu mogli oddawać się tylko ci żołnierze, którzy posiadali Kartę Łowiecką oraz zezwolenie na polowanie w danym rejonie. Jednak w praktyce często nie przestrzegano tych wymogów. Problemów tych nie miały pułki stacjonujące na Kresach Wschodnich. Tam mało kto ośmieliłby się zapytać oficera o uprawnienia łowieckie, a za dzierżawę terenu polowań ceny były niewielkie. W okresie międzywojennym Polesie uchodziło wręcz za myśliwski raj.

Pierwsze organizacje łowieckie na terenie województwa lubelskiego zaczęły powstawać zaraz po odzyskaniu niepodległości, przy dużych ośrodkach miejskich (Lublin, Chełm, Zamość, Biała Podlaska). W 1933 roku w spisie PZSŁ figurowało Bialskie Powiatowe Stowarzyszenie Łowieckie założone w 1919 (jego prezesem był mjr Stanisław Bebenkowski), Podlaskie Kółko Myśliwskie z Janowa Podlaskiego, Siedleckie Kółko Racjonalnego Polowania przy plutonie żandarmerii kierowane przez kpt. J. Kruczka, Siedleckie Towarzystwo Łowieckie, Włodawskie Towarzystwo Łowieckie oraz Nadbużańskie Towarzystwo Łowieckie Sokołów Podlaski – Przeździatka⁶⁶. W tymże roku Dyrekcja Lasów Państwowych w Siedlcach urządziła w Kijowcu (pow. Biała Podlaska) reprezentacyjne polowanie dla członków rządu. Wzięli w nim udział: premier Jędrzejewicz, minister Nakoniecznikoff-Klukowski, minister Miedziński, Inspektor Armii gen. K. Sosnkowski, v-ce minister gen. K. Fabrycy, wojewoda lubelski – dr Roźniecki, dyr. Lasów Państwowych W. Rogiński, starosta siedlecki Guliński i inni⁶⁷. Do łowieckiej elity Południowego Podlasia należały także osoby z „wyższych sfer”, jak np. baron Stanisław Rosenwerth – właściciel majątku Cieleśnica, inicjator powołania w latach dwudziestych Janowskiego Kółka Łowieckiego i oddziału Związku Strzeleckiego w Cieleśnicy⁶⁸.

O dużych zainteresowaniach myśliwstwem wśród całej kadry DOK IX niech świadczy fakt, że ukazywał się Kalendarz Myśliwski wydawany przez Brzeskie Koło Łowieckie⁶⁹. „Polowanie – pisano w «Korpusie Poleskim» – to nie szkoła wyrabiania instynktów krwiożerczych, to zbliżenie człowieka z naturą w jej najstosowniejszej, najprawdziwszej szacie i zabarwieniu. To szkoła obcowania z nią. Obcowania, które wyrabia w człowieku charakter, wolę i etykę. Nie możemy bowiem zaprzeczyć, aby kodeks łowiecki nie posiadał swej etyki moralnej”⁷⁰.

e) Lekkoatletyka

Nie mniej ważna w wychowaniu sportowym żołnierzy była lekkoatletyka. Np. w 1929 r., w dniach 12-13 października, zawody lekkoatletyczne zorganizowano w Siedlcach, gdzie rozegrano sztafetę 4x100m, strzelanie z broni długiej na 100-200 m; strzelanie z broni małokalibrowej i wojskowej, biegi na 100, 200 i 800 m;

⁶⁶ P. Załęski, *Tradycje łowieckie ziemiaństwa podlaskiego w okresie międzywojennym*, [w:] *Dziedzictwo duchowe i materialne szlachty podlaskiej od XIX wieku do III Rzeczypospolitej*, red. Sławomir Kordaczuk, Siedlce 2006, s. 100-101.

⁶⁷ *Wielkie Polowanie na Podlasiu*, „Nowa Gazeta Podlaska” nr 53 z 31 XII 1933 r., s. 6.

⁶⁸ P. Załęski, dz. cyt., s. 99-100.

⁶⁹ K. Piech, dz. cyt., s. 32; F. Kusiak, dz. cyt., s. 220-221.

⁷⁰ *Korpus Poleski...*, s. 102.

skok wzwyż i w dal, rzut dyskiem, oszczepem, pchnięcie kulą. W zawodach wzięły udział: Hufce Szkolne oddziały PW, ZS (Siedlce, Chodów, Gołąbek, Czuryły, Przywory, Domanice), Związek Podoficerów Rezerwy⁷¹. W 1932 r. 22 pp urządził zawody wojskowo-sportowe w dniu Święta Żołnierza. Rozegrano dyscypliny: biegi na 100 i 800 m, skok wzwyż, skok w dal, rzut granatem, rzut oszczepem, pchnięcie kulą, siatkówka, koszykówka, palant, wielobój oddziałowy⁷². Z kolei w dniach 12 i 13 października na boisku garnizonowym 22 pp odbyły się zawody dla oddziałów PW, ZS, powiatu i hufców szkolnych⁷³. Podobne zawody zorganizowano również 20 września 1936 roku⁷⁴.

Inną formą aktywności były organizowane na terenie Południowego Podlasia różnego rodzaju marsze i biegi. W 1928 r. 22 pp wziął udział w „I Marszu Nadbużańskim” z Białej do Brześcia, na którym zdobył I miejsce⁷⁵. „Marsze Nadbużańskie” odbywały się co roku (także na trasie Kobryń – Brześć, Brześć – Domaczewo) i brały w nich udział drużyny ze wszystkich garnizonów Południowego Podlasia⁷⁶. W 1929 roku w VI marszu „Szlakiem kadrówki” 22 pp zajęł II miejsce (I zdobył 33 pp z Łomży)⁷⁷. Wojsko brało także udział w „Narodowym Biegu Na Przelaj”. Np. 5 maja 1935 r., staraniem Miejskiego Komitetu WF i PW w Siedlcach, taki bieg odbył się w Siedlcach (startowało w nim m.in. 21 biegaczy z 22 pp, i 9 pal)⁷⁸. Podobne biegi organizowano w latach kolejnych⁷⁹.

f) Tenis ziemny

Popularnym sportem w garnizonie Siedlce był także tenis ziemny. Pierwsza wzmianka o tej dyscyplinie sportu pochodzi z 1922 roku (sekcja istniała w Klubie Sportowym „Strzelec”). Sekcja tenisa ziemnego w siedleckim WKS powstała za sprawą ppłk Leopold Endel-Ragis (sztab 9 DP) oraz dowódcy 22 pp i 9 pal. Zimą na kortach wojskowych organizowano ślizgawkę. Przy kortach zbudowano pawilon sportowy z tarasem, szatnią i innymi urządzeniami. Prezesem sekcji został ppłk L. Endel-Ragis, z-cą mjr Emil Dobrzański. W 1924 r. na korcie 22 pułku piechoty rozegrano mecz o mistrzostwo 9 Dywizji Piechoty. W grze deblowej sukces odniosła para: płk F. Sikorski – por. M. Drobik (obaj z 22 pp). Wygrali oni z parą por. Parczyński – por. Knotowicz (obaj z 34 pp Biała Podl.). W 1926 roku w Centralnych

⁷¹ *Zawody sportowe WF i PW, „Placówka” nr 25 z 6 XI 1929 r., s. 3-5.*

⁷² *„Nowa Gazeta Podlaska” nr 34 z 21 VIII 1932 r., s. 8.*

⁷³ *„Placówka” nr 24 z 12 X 1929 r., s. 4.*

⁷⁴ *„Życie Podlasia” nr 39 z 27 IX 1936 r., s. 2.*

⁷⁵ *„Placówka” nr 19 z 11 V 1928 r., s. 5.*

⁷⁶ Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej: APS) Starostwo Powiatowe Siedleckie 1918-1939 (dalej: SPS), *Miesięczne sprawozdania sytuacyjne nr 1-4; 6-12 za 1932 r. (Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 7, cz. I)*, sygn. 15, k. 67; *II Marsz Nadbużański, „Placówka” nr 11 z 27 V 1929 r., s. 2-3; II Marsz Nadbużański, „Placówka” nr 8 z 28 IV 1929 r., s. 8; Marsz Nadbużański, „Nowa Gazeta Podlaska” nr 31 z 31 VII 1932 r., s. 7; „Gazeta Podlaska” nr 22 z 5 VIII 1931 r., s. 4.*

⁷⁷ *„Placówka” nr 19 z 10 VIII 1929 r., s. 4.*

⁷⁸ *Narodowy Bieg Na Przelaj, „Życie Podlasia” nr 18 z 12 V 1935 r., s. 2.*

⁷⁹ *Narodowy Bieg Na Przelaj, „Życie Podlasia” nr 20 z 17 V 1936 r., s. 2; „Ziemia Siedlecka” nr 18 z 30 VI 1937 r., s. 4.*

Mistrzostwach Wojska Polskiego w grze pojedynczej trzecie miejsce zdobył ppłk Kossowsid z 22 pp⁸⁰. 30 września i 2 października 1927 r. na kortach tenisowych 9 DP w Siedlcach rozegrano turniej tenisowy dla oficerów OK IX⁸¹. Rok później siedleckie korty zostały udostępnione także cywilom. 13-15 września 1932 r., w mistrzostwach Siedlec, I miejsce zdobył mjr Dobrzański z 9 pac, a II – płk S. Świtalski. Obaj wywalczyli także mistrzostwo w grze podwójnej⁸².

W 1936 roku w mistrzostwach korpusu podoficerów WP we Lwowie wicemistrzem został sierż. 9 pac Józef Luberda. Zdobył on też wicemistrzostwo w grze podwójnej w parze ze starszym ogniomistrzem S. Jodłowskim. Od 13 maja 1936 roku włączono sekcję do rozgrywek o mistrzostwo Polski oraz zapisano do Polskiego Związku Tenisa. Pierwszy mecz mistrzowski rozegrano z „Prochem” z Pionek. Siedlczanie przegrali 2:3. W deblu przegrali: mjr Dobrzański i Adam Zybura. Kolejny mecz ligowy z Akademickim Związkiem Sportowym z Warszawy przegrano 0:5. Od 1937 roku prezesem sekcji WKS Siedlce był mjr Dobrzański. W meczu o mistrzostwo B klasy WKS Siedlce wygrał z WKS „Unia” z Lublina 4:3, a z „Prochem” z Pionek aż 6:1. W turnieju w Rembertowie zwyciężył S. Malukiewicz (aptekarz), drugi był J. Luberda (sierż. 9 pac). W 1938 roku w turnieju w Siedlcach zwyciężył W. Chruścicki (drogerzysta), drugi był porucznik 22 pp T. Hazler. W mistrzostwach DOK IX (Brześć n. Bugiem) w deblu wygrała para Hazler – Zybura, w singlu zaś Luberda. W mistrzostwach korpusu podoficerów WP drugą lokatę zajął Luberda. W mistrzostwach Rembertowa I miejsce zajął S. Malukiewicz, II Luberda. Mistrzostwo zdobyli także w deblu. Zawodnikami w klubie tenisowym WKS w Siedlcach byli m.in.: W. Świerczyński (kpt. 9 pal), W. Zawadzki (sędzia), S. Guliński (starosta), J. Lipski (Dyr. Lasów), S. Łaguna (prezydent miasta), T. Łukasik (por. 22 pp), Z. Chrzanowski (adwokat), Mazek (kpt 22 pp), H. Smolińska (nauczycielka), K. Guzik (dyrektor banku) i wielu innych. Od 1935 do 1939 roku przez klub przewinęło się ogółem 75 zawodników⁸³.

g) Pozostała aktywność sportowa w garnizonie

W garnizonie Siedlce zorganizowano również kolarstwo. Np. w 1927 roku sekcje kolarskie działały przy Wojskowych Klubach Sportowych 22 pp i 9 pal. W tym też roku utworzono Siedleckie Towarzystwo Kolarskie, którego prezesem został Szczygielski⁸⁴. Żołnierze brali udział w imprezach kolarskich okręgowych, okolicznościowych, czy „Wyścigu do Polskiego Morza”. Wojsko włączało się także w organizowanie sztafet kolarskich – np. 2 maja 1935 r. do Białej Podlaskiej przybyła

⁸⁰ *Ze sportu*, „Nowa Gazeta Podlaska” nr 39 z 25 IX 1932 r., s. 11.

⁸¹ CAW, Akta 9 pal, sygn. I.322.9.5, *Rozkaz dzienny nr 202 z 16 IX 1927 r.*; P. Borek, *Garnizony wojskowe na Południowym Podlasiu...*, dz. cyt.

⁸² *Ze sportu*, dz. cyt.

⁸³ J. Garbaczewski, *Tenis ziemny w Siedlcach*, „Kurier Siedlecki” nr 37 z 20 IX 1995, s. 8.

⁸⁴ Szerzej zob. K. Piech, *Kolarstwo na Podlasiu*, PKK, 1991, nr 4, s. 31; Z. Cicirko, *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim na Lubelszczyźnie w latach 1918-1939*, [w:] *Dzieje Wojsko Edukacja. Księga Jubileuszowa profesora Henryka Hermannia w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Bednarzak-Libera, J. Gmitruk, Warszawa – Siedlce 2010, s. 524.

sztafeta kolarska, której trasa prowadziła z Wołynia⁸⁵. Sztafety organizował też Związek Strzelecki – 8 maja 1936 r. kolarze Klubu Sportowego Strzelec z Siedlec wyruszyli na uroczystości pogrzebowe Serca Marszałka Piłsudskiego do Wilna. Warto zaznaczyć, że sztafeta ta była w Wilnie jedyną sztafetą kolarską⁸⁶. Rok później przeprowadzono bieg kolarski prowadzący z Mikaszewicz do Brześcia (865 km)⁸⁷.

Nie zapomniano w wojsku o boksie. W 1932 r. odbyły się eliminacyjne zawody bokserskie o mistrzostwo Siedlec, zorganizowane przez 22 pp razem z KS „Strzelec”, które zgromadziły dosyć liczną publiczność (ok. 200 osób)⁸⁸. 3 marca 1935 r. w koszarach 22 pp odbyło się międzymiastowe spotkanie bokserskie Siedlce – Biała Podlaska, w których 12:4 zwyciężyły Siedlce⁸⁹.

Z armią związany był także „sport wodny” – niemal we wszystkich pułkach 9 DP latem uczono żołnierzy pływać. Naukę prowadzono na wodach otwartych, stawach, jeziorach, rzekach, zabezpieczając uczących się linami i żerdziami przed utonięciem. Dyscyplina ta była traktowana nie tylko jako składowa przygotowania bojowego, ale miała również znaczenie higieniczne. Nauką pływania w oddziałach kierowali dowódcy garnizonów⁹⁰. Garnizony położone w pobliżu rzek organizowały także zawody kajakowe.

Zakończenie

Wojskowe kluby sportowe spowodowały znaczne ożywienie w zakresie wychowania fizycznego wśród społeczeństwa Południowego Podlasia, pobudzały do uczestnictwa w zawodach i uprawianiu różnego rodzaju dyscyplin sportowych. Popularyzowały one jednocześnie zagadnienia obronności państwa i przygotowania militarne społeczeństwa. Garnizon Siedlce był największym garnizonem na Podlasiu, stąd stacjonujący w nim żołnierze uprawiali bardzo wiele dyscyplin sportowych: strzelectwo, piłkę nożną, lekkoatletykę, hippikę, szermierkę, tenis, boks, kolarstwo. Siedleckie oddziały były także inicjatorami budowy wielu obiektów sportowych na terenie miasta, z których korzystała także ludność cywilna. Reasumując należy więc jak najbardziej pozytywnie ocenić rolę 9 DP w wychowaniu fizycznym lokalnego społeczeństwa. Dzięki wojsku mogło ono niejednokrotnie uczestniczyć też w wielkich widowiskach sportowych, które w innych okolicznościach dla wielu byłyby nieosiągalne.

⁸⁵ *Święto 34 p. p.*, „Głos Społeczny” nr 10 z 1 V 1935, s. 7. Wśród bialskich kolarzy barwy wojskowe przed II wojną św. reprezentował, m.in. T. Rychter.

⁸⁶ *Sztafeta kolarzy Klubu Sportowego Strzelec V*, „Życie Podlasia” nr 20 z 17 V 1936 r., s. 3.

⁸⁷ W. Sroka, *Po wielkiej imprezie sportowej Związku Strzel[eckiego] Sztafetowego Biegu Kolarskiego na terenie O.K. IX*, „Życie Podlasia” nr 24 z 13 VI 1937 r., s. 2.

⁸⁸ „Nowa Gazeta Podlaska” nr 28 z 10 VIII 1932 r., s. 8.

⁸⁹ „Życie Podlasia” nr 10 z 10 III 1935 r., s. 4.

⁹⁰ Z. Cicirko, *Wychowanie fizyczne...*, dz. cyt.

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

- Borek P., *Garnizony wojskowe na Południowym Podlasiu (1918-1939)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. XII, 2015.
- Borek P., *Stacjonowanie 9 Dywizji Piechoty na Wileńszczyźnie w latach 1920-1922*, „Rocznik Białskopodlaski”, t. XXIII, 2015.
- Cicirko Z., *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim na Lubelszczyźnie w latach 1918-1939*, [w:] *Dzieje Wojsko Edukacja. Księga Jubileuszowa profesora Henryka Hermanna w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Bednarzak-Libera, J. Gmitruk, Warszawa – Siedlce 2010.
- Cicirko Z., *Z kart historii piłki nożnej Wojskowego Klubu Sportowego 22. Pułku Piechoty w latach 1922-1939*, „Szkice Podlaskie” 2003, z. 11.
- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje Kultury Fizycznej w Polsce w XIX i XX w.*, Poznań 1991.
- Izdebski J., *Dzieje 9 Dywizji Piechoty 1918-1939*, Warszawa 2000.
- Kęsik J., *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wrocław 1998.
- Matusak P., Winter A., *Siedlce 1918-1939*, [w:] *Siedlce 1448-1995*, red. E. Kospath-Pawłowski, Siedlce 1996.
- K. Piech K., *Kolarstwo na Podlasiu*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, 1991, nr 4.
- Piech K., *Sport w Okręgu Korpusu nr IX*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, 1994, nr 1.
- Radoń A., *Piłka nożna w Polsce w latach 1921-1966. Tabele i zestawienia*, Warszawa 1968.
- Załęski P., *Tradycje łowieckie ziemiaństwa podlaskiego w okresie międzywojennym*, [w:] *Dziedzictwo duchowe i materialne szlachty podlaskiej od XIX wieku do III Rzeczypospolitej*, red. S. Kordaczuk, Siedlce 2006.